

göre iki olay arasındaki organik bağa işaret ediyor ki bu da araştırmının bir başka önemli tezini teşkil etmektedir.

Gaydâ Kâtibi'nin bu çalışması ridde olaylarının arka planına geniş yer ayırdığı için, olayların birkaç yıl zarfında oluştuğu üzerinde yoğunlaşan diğer pek çok araştırmadan farklılaşıyor.

Hilal Livaoğlu

Sinan bin Abdülmennan: Bir Dünya Mimarının Hayat Hikayesi, Eserleri ve Ötesi

Selçuk Mülayim

İstanbul: İSAM Yayınları, 2010. 237 sayfa.

Türkiye'de Osmanlı mimarlık tarihinin yazımında hâkim olan yaklaşım, büyük ölçüde kuruluş, yükseliş, duraklama ve çöküş paradigmasına paralel olarak şekillenir. Bu çerçeve içinde, Osmanlı mimarlığının “klasik dönemi” ve Sinan bir altın çağ olarak görülmektedir. Sinan dönemi mimarlığı formalist bir altyapı üzerinde camilerin “merkezî mekân” bütünlüğüne ulaştığı gelişim çizgisinin zirvesine yerleştirilir. Bir mimar olarak Sinan ise dönemin tarihî ve coğrafi bağamlarından bağımsız olarak bu gelişim çizgisinin dâhi ve yegâne aktörü statüsüne ulaşmaktadır.¹ Selçuk Mülayim'in İSAM için yazdığı Sinan ile ilgili son kitabı *Sinan bin Abdülmennan*, Sinan dönemi mimarlığına bu formalist bakış açısını dönemin idarî, sosyal ve ekonomik altyapısı içinde tekrar kurguluyor. Yazar, daha önce basılan iki kitabında (*Sinan ve Çağı* ve *Ters Lale: Osmanlı Mimarisinde Sinan Çağı ve Süleymaniye*) olduğu gibi Sinan'ı esas olarak döneminin ürünü ve dönemini yansıtan bir kişilik olarak görüyor. Yazarın bu alanda yıllara dayanan birikimiyle oluşan ve yenilenen özgün yorumunu okuyoruz.

Kitap, yazarın kendi ifadesiyle Türkiye'de, “Sinan kimdir?” sorusu yerine, “Sinan kimindir?” sorusu üzerine odaklanan ilginin irdelenmesiyle başlıyor. 1930'lu yıllarda Sinan'ın etnik aidiyeti ve milliyeti hakkındaki yoğun ilgi ve devlet eliyle

1 Bu çerçevede Türkiye'de mimarlık tarihi yazımının kapsamlı eleştirisi için, *Muqarnas* dergisi 24. (2007) sayıdaki “Dominant Narratives in Historiographies of the Ottoman Architectural Heritage” başlıklı bölümde yer alan şu makalelere bakılabilir: Ahmet Ersoy, “Architecture and the Search for Ottoman Origins in the Tanzimat Period”; Gülrü Necipoğlu, “Creation of a National Genius: Sinan and the Historiography of ‘Classical’ Ottoman Architecture”; Shirine Hamadeh, “Westernization, Decadence, and the Turkish Baroque: Modern Constructions of the Eighteenth Century”; Sibel Bozdoğan, “Reading Ottoman Architecture through Modernist Lenses: Nationalist Historiography and the ‘New Architecture’ in the Early Republic.”

bir millî deha hâline getirilmesi orijinal kaynaklara dayanılarak özetle sunuluyor. Bu kısa özet, kitabın temel problematiğine giriş niteliği de taşıyor. Sinan'ın kimliği ile ilgili olarak sayısız kez ele alınan ve tam da bu sebeple ferah bir yorum bekleyen, "Sinan kimdir?" sorusunu, Mülayim etkili biçimde kullanıyor. Devşirme sistemi yazarın Sinan'ın kimliğini ve ona kaynaklık eden çağı irdelerken altını çizdiği bir kavram. Mülayim'in tabiriyle "Osmanlı icadı" devşirmelik sistemi, Osmanlı'ya ait özgün bir kurum ve sistemin önemli bir parçası. Bu tanımlama, kitap boyunca Sinan'ın dehası yerine, Osmanlı dehasının ve özgünlüğünün vurgulanmasının ilk adımlarından biri. Bir devşirme olan Sinan'ın fiziksel görünümü, doğum yeri olan Ağırnas'ın sosyal yapısı ve Sinan'ın olası etnik kökeni gibi konulardaki bilgi boşlukları, Sinan'ı konu alan pek çok hayat hikâyesinde karşılaşılabileceğimiz spekülasyonların tersine, yapıcı sorular ile dolduruluyor.

"Sosyolojik Mimari" başlıklı bölüm, Mülayim'in tezinin en önemli kısımlarından birini oluşturuyor. Sinan'ın yaşadığı dönemin sosyal, politik ve ekonomik koşulları ile dönemin mimarisi arasındaki ilişkiyi kurmak için Mülayim kendi ortaya attığı "sosyolojik mimari" terimini kullanıyor. "Sosyolojik mimari" terimi temel olarak Osmanlı toplum yapısının mimarlık organizasyonu ve üretimi içinde karşılık bulmasını ima ediyor. Mülayim, Osmanlı idarî yapısının ve hassa mimarlar ocağının tek merkezliliğini sürekli olarak vurguluyor ve Sinan'ı "çağın ve devlet hiyerarşisinin içinde" bir "usta" ve devşirme başmimar olarak tanımlamaya çalışıyor. Osmanlı için tanımladığı sistem içinde, toprak kullanım biçiminin ve ekonomi üzerindeki merkezî kontrolün sağladığı bir refah ve bu zenginliğin sürekliliğini vurguluyor. Mülayim'e göre Sinan dönemi içinde Osmanlı toplumsal yapısını olduğu kadar, sanat ve mimarlık dallarını da bu birikim ve süreklilik besliyor. Mülayim, böyle "sosyolojik" bir altyapısı olan ve merkezî otoritenin varlığının tartışmasız olduğu ortamda bireylerin rolünün sınırlı olduğunun altını çiziyor. Sinan'a atfedilen özgünlük arayışları, döneminin koşullarından bağımsız bireysel iradesi ya da başka bir tabirle "Sinan mucizesi" reddediliyor. Bu noktada kaçınılmaz olarak Mülayim'in öne sürdüğü şekilde merkezî sistemden mimarlar ocağına, dolayısıyla mimariye nüfuz eden "rasyonel ve işlevsel doğrultu" içinde Sinan'ın yerinin ne olduğu sorusu ortaya çıkıyor. Ancak Sinan'ın yeri ve özgünlüğü sorunsalı, sürekli olarak işlenen "sosyolojik mimari" kurgusu içinde kitabın bu yöndeki güçlü argümanlarına rağmen ayrıntılı biçimde irdelenmiyor.

Mülayim, Sinan dönemi mimarisine İstanbul ve Edirne'de yer alan iki selâtin camii Süleymaniye ve Selimiye üzerinden yaklaşıyor. Sinan öncesi İstanbul'un mimari panoramasının tarihî tasvirinin ardından, Süleymaniye'nin ve daha geniş kapsamda Selimiye'nin kütle kompozisyonuna, kütle-biçim ilişkilerine ve şehir si-

lütindeki yerlerine odaklanan özgün analizler yer alıyor. Mülayim'in işaret ettiği özgün kütle-biçim ilişkilerinin üretiminin "sosyolojik mimari" kavramı ile ilişkisi daha kapsamlı bir açılımı hak ediyor. Bu anıtsal yapıların Osmanlı mimarlığına katkısını incelerken, yazar merkezî otoritenin ağırlığı ile Sinan'ın bireyselliği arasındaki dramatik gerilime değiniyor; ancak bunu ayrıntılı biçimde tartışmaya açmıyor. Bir birey olarak mimar ve merkezîleşmiş idarî yapı arasında potansiyel olarak gerilimli ilişkinin mimari üretime nasıl yansıtıldığının irdelenmemesi, kitabı canlı ve argümanı için gerekli bir tartışmadan mahrum bırakıyor. Benzer biçimde, İslâm coğrafyasında bir mimarın emsalsiz bir şekilde kendi ağzından yaşam öyküsü yazdıracak kadar bireyselliğinin farkında olması ve bunu geleceğe bırakmak istemesi, Mülayim'in anlatımı içinde özellikle değer kazanacak bir değerlendirme konusu. Son dönemde Sinan hakkındaki literatür ve özellikle formalist mimarlık tarihi yazımı gittikçe artan biçimde tartışmaya açılıyor ve yeni çalışmalar Sinan dönemini incelemek için formalist bir altyapı yerine, yapısalcı ve birincil kaynaklara dayalı yaklaşımlara yöneliyor. Mülayim'in "sosyolojik mimari" terimi üzerinden formalist bakış açısının yeniden değerlendirilmesi, özellikle bu kapsamda mevcut literatüre önemli ve dikkatle kritik edilmesi gereken bir katkı sağlamakta.

Tüm kitaba hâkim duru ve akıcı dil, dinamik biçimde kurgulanmış yapı-sı, böyle kapsamlı bir argümanın işlendiği kitabı niteliğinden taviz vermeden kolay okunur hâle getiriyor. Kitap bu hâliyle konu üzerinde çalışan akademisyenler ve mimarlar için olduğu kadar konunun uzmanı olmayan geniş bir okuyucu kitlesine de hitap ediyor. Geniş okuyucu kitlesi dikkate alınarak *Tezkiretü'l-bünyân*'da olduğu gibi konu ile ilgili teknik terimlere daha geniş bir giriş yapılması bu nedenle düşünülebilir. Sinan dönemi mimarlığı gibi sonuçsuz ihtilaflarla dolu bir konuda, Mülayim kitap boyunca polemiklere mesafeli üslubunu genelde korumakta. Örneğin, Sinan'ın etnik kökeni hakkındaki tartışmalara kitabın argümanı kapsamında yapıcı sorular doğuran bir yer veriliyor. Öte yandan, "Süleymaniye-Ayasofya sarmalı" olarak nitelediği Ayasofya'nın Süleymaniye'nin tasarımına tesiri konusundaki bazı çekişmelere, yazarın kendisi de kısmen dahil olsa da, kitabın geneline bu alanda gerçekten ihtiyaç duyulan soğukkanlılık hâkim. Özenli biçimde redakte edilmiş kitapta İbrahim Hakkı Konyalı yerine, yanlışlıkla Doğan Kuban'a atfedilen bir kaynak (s. 214, 224) dışında maddî hata bulunmuyor. Metne eşlik eden minyatürler, fotoğraflar ve çizimler iyi seçilmiş ve konuyu açıklayıcı nitelikte. Yazarın Sinan hakkında on yıllardır sürdürdüğü akademik çalışmanın sonuçlarından biri olan kitabın kaplığında, bu çalışmaların duyarlı ve kişisel yönünü hatırlatan, yazarın elinden çıkma bir karakalem Sinan portresi bulunuyor.

Ahmet Sezgin